

Leven in Afrika, over leiderschap

Harrie Leyten

De familieband

Er zijn vele honderden samenlevingen en culturen in Afrika en er is dus ook een grote verscheidenheid aan politieke systemen en structuren. Maar overal is de familie, bestaande uit grootouders, kinderen en kleinkinderen, het uitgangspunt.

Allen die van een gezamenlijke voorouder afstammen, maken deel uit van de familie, waar ze ook wonen. De aangetrouwden blijven behoren tot hun eigen familie van moeders- of vaderskant. Economische omstandigheden, gebrek aan bouwgrond of weidegrond, kunnen er de oorzaak van zijn dat niet alle leden van een familie bij elkaar blijven wonen en zich over een groot gebied verspreiden. Vooral de nomaden en semi-nomaden aan de rand van de Sahara en in de Sahel, kunnen niet in grote groepen bij elkaar blijven, omdat dat een te zware aanslag zou betekenen op de schaarse water- en voedsel voorraden. Zij trekken dus in kleine groepen rond, doorgaans niet groter dan tien tot vijftien personen, maar ze komen wel geregeld bij elkaar om de oude banden opnieuw te verstevigen. Binnen zo'n kleine groep is weinig organisatie nodig; ieder kent zijn eigen taak en de verhouding tot de leider is duidelijk. Bij groepen die van de landbouw leven, ligt dat anders. Ze hebben zich ooit op een stuk grond gevestigd om het voor eigen gebruik te verbouwen. Overschotten werden op de lokale markt verkocht. Door het ontbreken van kunstmest en andere middelen om de grond zich snel te laten herstellen, ontwikkelden zij het roterende landbouwsysteem (zie artikel "Leven van de aarde") waarbij men de beschikking moest hebben over grote stukken grond. Wanneer de familie te groot werd om van deze grond te kunnen leven, scheidde een deel zich af om zich elders te vestigen, vaak alleen, vaak ook met andere groepen. Omdat die anderen geen familie waren, ontstond er gaandeweg een organisatiestructuur die 'het samen leven' moest regelen.

Het Familiehoofd

Iedere familie kent zijn eigen interne organisatie structuur, aan het hoofd waarvan een familie-oudste staat. Deze hoeft niet per se de oudste in jaren te zijn, maar op grond van zijn leeftijd en ervaring wordt hij met respect bejegend en 'oudste' genoemd. In een dorp waar verschillende families wonen, is er een raad van oudsten. Eén van hen is de dorpsoudste, ook wel dorpshoofd genoemd, soms met de titel van koning. In sommige streken is het bij traditie

steeds dezelfde familie die het dorpshoofd levert, in andere gebieden kent men een roulatie systeem. In enkele gevallen, zoals bij de Mossi in Burkina Faso en de Yoruba in Nigeria, heeft deze structuur zich verder ontwikkeld en valt een heel volk onder het leiderschap van één persoon, die 'koning' genoemd wordt: de Morho-Naba bij de Mossi en de Alafin of Oba bij de Yoruba.

Het bestuur

In een kleine gemeenschap zal de macht van familie- en dorpshoofd zich minder uiten dan in een grotere gemeenschap. Het dorpshoofd werkt er met de andere mannen op het land zonder zich van hen te onderscheiden. De tijd die hij aan zijn taak moet besteden, is gering en afhankelijk van de behoefte. Wanneer er geschillen zijn en wanneer er op dorpsniveau beslissingen moeten worden genomen, zal hij zijn taak vervullen binnen de raad van oudsten. Bij verschillende volken is het gebruikelijk dat het dorpshoofd wel de vergaderingen voorziet en bijwoont, maar zich niet actief in de discussie mengt. Hij luistert naar alle meningen en alle argumenten en wacht tot de vergadering zelf het eens is geworden over de te nemen beslissing. Bij de besluitvorming wordt niet gestemd; men discussieert tot er een consensus bereikt is. Deze wordt dan door het dorpshoofd bekrachtigd. Om toch nog enige invloed te kunnen uitoefenen, maakt hij gebruik van een persoon die zijn gedachten 'vertolkt'. De rust of orde in de gemeenschap behoort tot de verantwoordelijkheid van de dorpsoudste. Wanneer de vergadering van oudsten daartoe onvoldoende garantie biedt, zal bij ernstige conflicten een beroep worden gedaan op de voorouders of op de krachten die huizen in de heilige plaatsen: dorps- en familieheiligheden.

Een politiemacht in westerse zin van het woord is in het oude Afrika onbekend. Wel bezat elk dorpshoofd rechterlijke macht en voor de uitvoering van vonnissen, zelfs van doodvonnissen, beschikte hij over speciaal daarvoor opgeleide mannen.

Het bevel van een dorpshoofd wordt doorgaans overgebracht door de al genoemde tolk, die op zo'n moment zijn waardigheidstekens draagt om daarmee aan te geven dat hij niet een gewone dorpeling is, maar iemand bekleed met autoriteit. Deze autoriteit tartent betekent altijd een rechtszaak waarbij het hele dorp betrokken wordt. Een dergelijke ondermijning van het gezag betekent een belediging van het dorp, voorouders en God zelf. Sancties op een dergelijk vergrijp kunnen dan ook op elk van deze drievlakken getroffen worden.

Vroeger was het dorpshoofd ook verantwoordelijk voor de bescherming van het dorp tegen aanvallen van buiten; daartoe beschikte hij over een eigen leger. Sinds de kolonisering van Afrika is die taak in handen van de nationale overheid, die ook op veel andere terreinen de macht van de dorpshoofden beknot heeft. Op het terrein van de rechtsspraak mogen ze enkel nog uitspraken doen binnen de traditionele huwelijkswetten en het grondbezit.

Symbolen van macht

De machtspositie van familie- en dorpsoudste wordt gesymboliseerd in vele tekenen van waardigheid. Die verschillen sterk van cultuur tot cultuur en kunnen scepters, zetels, kronen, pijpen, sieraden, speciale kleding en schoeisel zijn. Zoals overal in de wereld zijn die tekenen kostbaarder en rijker naarmate de macht die zij symboliseren, een groter gebied omvat. De Asantehene, koning van de Ashanti, die meer dan 1 miljoen onderdanen heeft, is vermaard om zijn rijkdom en de pracht en praal waarmee zijn koningschap omgeven is. Hij bezit generaties oude paleisschatten en weet zich omringd door een uitgebreid gevolg van hovelingen en bedienden. Zijn meest wezenlijke machtsymbool is de 'gouden zetel' die volgens de overlevering in het begin van de achttiende eeuw uit de hemel neerdaalde op de knieën van de eerste Asantehene. In deze zetel van goud huist de ziel van het Ashanti volk; er mag niemand op plaats nemen en hij wordt in een speciale ruimte bewaard.